

dovolit závěr, že dělníci nepotřebují čekat na pozornost, ale „potřebují strukturní institucionální podporu svého bytí a zabezpečení důstojných podmínek práce včetně jejího finančního ohodnocení. Zdá se mi důležité slova jako dělnictví nebo spravedlnost nenechat pár hlasitým, neobratně se vyjadřujícím mužům, ale vzít si je zpět. Dát jim tak možnost sdělit něco podstatného o světě, a tím ho měnit.“ (s. 276–277)

Tomáš Schejbal

Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Hedvika Novotná, Ondřej Špaček, Magdaléna Šťovíčková Jantulová (eds.):
Metody výzkumu ve společenských vědách

Praha, Fakulta humanitních studií UK
2019, 495 s.

Metodológiu v spoločenských vedách pravdepodobne nepatrí medzi obľúbené témy študentov. Môže to byť spôsobené tým, že získané poznatky sa nedajú aplikovať šablónovito a dôležité je porozumieť tomu, čo chceme skúmať a ako sa k cieľu nášho záujmu dopracujeme. Porozumenie je možné získať prostredníctvom dobrého pedagóga a/alebo prostredníctvom samoštúdia, kde je najlepšou voľbou siahnuť po publikáciách, ktoré zrozumiteľne vysvetľujú dôležité pojmy či témy a prinášajú množstvo príkladov pre lepšie pochopenie. A k nim nepochybne patrí aj táto učebnica.

Podľa autorov je jej zámerom sprostredkovať základy spoločenskovednej metodológie a kniha je vhodná pre študentov sociológie, sociálnej antropológie, psychológie, pedagogiky, politológie, sociálnej geografie, sociálnej práce, mediálnych štúdií a príbuzných odborov. Sprostredkovanie základov je rozvrhnuté do troch okruhov delených následne na kapitoly, ktorých je 15 (+ úvodná kapitola a záverečná kapitola). Takmer 500 strán veľmi obsažné-

ho textu je vhodné čítať postupne, nakoľko nad textom premýšľate, uvažuje a triedite získané informácie. Z hľadiska časového obdobia je semester vhodnou voľbou a jednotlivé kapitoly môžu tvoriť náplň prednášok/seminárov predmetu o metodológii.

Tematické vyskladanie učebnice je premyslené a vyrovnané a pre začiatočníkov vo výskume či študentov ideálne. „Pokročilí“ výskumníci by možno v určitých témach privítali aj doplnenie informácií, ale to je skôr spojené s ich vlastnými preferenciami či poznatkami a skúsenosťami z oblasti metodológie výskumu. Ale aj keď nie sú pokročilí výskumníci cieľovou skupinou, v učebnici sa pre nich nájde mnoho inšpirujúcich podnetov, príkladov a pohľadov na metodológiu výskumu z perspektívy viacerých sociálnych vied. A to je dodatočným benefitom tejto učebnice popri tom, že je primárne určená študentom.

Kniha je písaná vysvetľujúcim štýlom, čo sa dá pokladať za zámer autorov. Definície podstatných pojmov majú skôr tendenciu byť prerozprávané voľne s cieľom, aby čitateľ porozumel. Pre vysvetlenie obsahujú kapitoly tiež množstvo príkladov, či už fiktívnych alebo reálnych z výskumov samotných autorov, z výskumov kolegov v Čechách a na Slovensku a zo zahraničných výskumov. Prepojenie teórie a praxe v uvádzaných príkladoch a aktuálnosť mnohých príkladov robí učebnicu atraktívnou aj z pohľadu čitateľnosti textu.

Jedenásť autorov – akademických pracovníkov rôznych odborov (psychológia, sociálna antropológia, ekonómia, sociológia) spracovalo vyvážené a vzájomné prepojené texty, takže celá učebnica pôsobí jednotliato a príjemné je aj jej vizuálne spracovanie.

V prvej kapitole – úvode publikácie autori vysvetľujú zámer svojej práce a predstavujú zameranie jednotlivých častí knihy ako aj spôsob akým spolupracovali.

Časť 1 sa venuje empirickému výskumu vo všeobecnosti a začína kapitolou

o spoločenských vedách a empirickom výskume. Je pozvánkou do témy metodológie a zaoberá sa viacerými podstatnými pojmami, s ktorými sa začínajúci výskumník potrebuje na začiatku svojej výskumnej cesty oboznámiť. Rozoberané sú témy o teórii, o hlavných epistemologických prístupoch v spoločenských vedách, o konceptoch, o kľúčových sporoch spoločenských vied a popísané sú kvantitatívna a kvalitatívna stratégia. Aj keď autor kapitoly naznačuje, že tieto témy bývajú čitateľmi preskakované aj z dôvodu prílišnej abstraktnosti, v tomto prípade azda k tomu nedôjde vzhľadom k adekvátnemu využívaniu príkladov a zvolenému spôsobu vysvetľovania.

Po kapitole, ktorá bola viac teoretická, nasleduje prakticky zameraná kapitola o štruktúre vedeckého výskumu. Autorky na relevantných príkladoch približujú voľbu témy výskumu, vyhľadávanie literatúry, stanovenie výskumného problému a kladenie výskumných otázok. Profitovanie z daného textu je očakávané u začínajúcich výskumníkov/študentov, nakoľko sú tu rozoberané základné problémy, s ktorými sa hneď na začiatku projektovania výskumu môžeme stretnúť.

Štvrtá kapitola, ktorá uzatvára časť o empirickom výskume, je venovaná etike výskumu. V dnešnej dobe ide o veľmi podstatnú a aktuálnu tému a autorky jej venujú náležitú pozornosť. Dozvieme sa tu nielen o legislatíve v Českej republike, ktorá zasahuje aj etiku výskumu, ale taktiež o etických kódexoch, publikačnej etike, anonymizácii či archivácii dát. Téma je dosť obsiahle podaná a prináša množstvo podnetov a zamyslení ako riešiť etiku vo vlastnom výskume.

V druhej časti sa autori sústreďujú na kvantitatívny výskum. V kapitole 5 sa pozornosť zameriava na dôležité pojmy, ktoré je potrebné zmieniť hneď na začiatku: kvantifikácia, koncepty, operacionalizácia či premenné. Zjednodušene je tu vysvetlená reliabilita a validita merania, čo pre za-

čínajúceho výskumníka/študenta je možno dostatočné, avšak pre viac informácií o typoch reliability či zdrojoch dôkazov validity (najmä v psychológii) je potrebné siahnuť po odbornejších publikáciách. Nasledne sa autor kapitoly venuje rôznym cieľom výskumu (popis, vysvetlenie) a skrátenie popisuje postup kvantitatívnej stratégie – od formulácie výskumnej otázky/stanovenie hypotézy až po interpretáciu výsledkov. Takáto forma poskytuje získanie náhľadu na to, ako vyzerá kvantitatívny výskum v jednotlivých krokoch.

Nasleduje kapitola 6 o populácii a výbere, ktorá sa zaoberá klasickými pojmami a témami ako populácia či rozdelenie výberov na pravdepodobnostné a nepravdepodobnostné, ale aj témami výberu respondentov na internete, návratnosťou dotazníkov (typy ako zvýšiť návratnosť, ako motivovať k účasti na výskume) či sekundárnou analýzou dát.

Plynule po výbere vzorky prechádzame v nasledujúcich troch kapitolách na základné metódy zberu dát – dotazník, štruktúrované pozorovanie a experiment. V kapitole o dotazníku (a o štruktúrovanom rozhovore) sa stretneme s množstvom príkladov a odporúčaní ako konštruovať otázky v dotazníku či aké sú úskalia pri tvorbe otázok. Nezabúda sa ani na to, ako bude dotazník vyzeráť a aký dôležitý je úvod dotazníka a čo všetko by mal obsahovať. Takéto praktické informácie, ktoré sú prítomné viac či menej vo všetkých kapitolách, ocenia všetci, ktorí v rámci svojho vlastného výskumu budú vytvárať dotazník.

Štruktúrované pozorovanie predstavuje ďalšiu kapitolu a poskytuje dobrý prehľad toho, na čo všetko je potrebné myslieť, ak chceme vo výskume využiť práve túto metódu zberu dát. Prechádzame si prípravou a spôsobom zaznamenávania pri pozorovaní až po kódovaciu schému či prípravu dát pre štatistickú analýzu. Posledný zmieňovaný krok, ktorý oceňujem, mi však v kapitole o dotazníku chýba.

Metódy zberu dát zakončuje kapitola o experimente, ktorá zoznamuje čitateľa so všetkými základnými pojmami, typmi a spôsobmi, ako sa dá experiment previesť. Ide vcelku o veľmi dobre podaný prehľad experimentálnej metódy, ktorý prináša informácie o všetkom podstatnom.

Posledná kapitola z časti o kvantitatívnom výskume je venovaná analýze dát. Predstavené základy štatistickej analýzy (typ premenných, transformácia premenných, tvorba škál, popisná štatistika a základné štatistické postupy analýzy ako je porovnanie, korelácia a regresia) predstavujú nahliadnutie pod pokrievku štatistiky v kvantitatívnom výskume. Je zrejmé, že v prípade učebnice nie je možné považovať túto kapitolu za vyčerpávajúcu, ale je postačujúcou pre zábery oboznámiť čitateľa s tým, ako sa ďalej pracuje pri analýze kvantitatívnych dát.

Tretia časť venovaná kvalitatívnemu výskumu začína teoreticky ladeným vstupom, ktorý sa zaoberá podstatou kvalitatívnych stratégií či teóriami v kvalitatívnom výskume. Vyváženosť textu poskytujú príklady a taktiež prakticky ladený popis procesu výskumu a jeho situovanosti. Prehľad špecifických kvalitatívnych výskumných designov zahŕňa všetky typické designy a zvlášť ocenenie si zaslúži venovanie sa témam subjektivity a objektivity, možnosti zovšeobecnenia, reflexivity a transparentnosti, ako aj téme kvality kvalitatívneho výskumu.

Nasleduje kapitola o výbere vzorky, kde je celkom zreteľne rozpracovaný jeden príklad, ktorý sa ťahne celou kapitolou a sú na ňom postupne vysvetľované rôzne stratégie tvorby vzorky v kvalitatívnom výskume či možnosti zovšeobecnenia z danej vzorky.

Ďalšie kapitoly sú venované trom rôznym metódam: od rozhovoru, cez zúčastnené pozorovanie až po nevťieravé výskumné techniky. Prakticky ladená kapitola o rozhovore zoznamuje čitateľa s rôzny-

mi typmi rozhovorov, pričom pri každom z nich uvádza ich výhody, nároky a použitie. Začínajúci výskumník taktiež ocení aj typy pre pomocné techniky pri vedení rozhovoru ako aj to, ako je možné rozhovor prepísať.

V kapitole o zúčastnenom pozorovaní sú predstavené jednotlivé dimenzie a postupy pozorovania. Autor využíva vlastné skúsenosti s realizáciou zúčastneného pozorovania a tak je text autentickjší, nakoľko nejde len o sumarizáciu načítaných faktov. Kapitola je podrobnejšie zameraná na aktivity účastnenia sa, pozorovania a písania. Čitateľ je tak zoznámený nielen s tým ako pozorovať (aj prečo pozorovať), ale aj s tým, ako môže svoje pozorovanie spracovať prostredníctvom terénnych poznámok, heslovitých poznámok a terénneho denníka. Detailnejšie je predstavený etnografický výskum, ktorý autor kapitoly odlišuje od terénneho výskumu a zúčastneného pozorovania. Takéto vymedzenie napríklad iní výskumníci nezdediajú. Tu sa prejavuje kritický pohľad autora, čo je nadväzbou len klasického opakovania toho, čo bolo o danej metóde napísané.

V poradí už pätnásta kapitola sa venuje nevťieravým výskumným technikám. Oceňujem zaradenie kapitoly ako výskumník v psychológii, kde dominuje získavanie dát od samotných respondentov a popísané zdroje dát môžu byť obohatením pri uvažovaní o multidisciplinárnom výskume. Aj v tejto kapitole sa stretnete nielen s príkladmi z českého či slovenského prostredia ale taktiež s praktickými informáciami ako je napr. odkaz na databázy, ktoré sa dajú využiť pre sekundárnu analýzu dát. Plusom sú aj aktuálne témy vynárajúce sa v posledných rokoch ako sú napr. virtuálne dáta.

V poslednej kapitole tretej časti sa dozvieme o analýze a interpretácii dát v kvalitatívnom výskume. Táto téma je spracovaná ako odrazový mostík pre niekoho, kto sa s ňou stretáva po prvý krát. Pozornosť je venovaná najmä kódovaniu (druhy kódo-

vania, spôsob kódovania, kódovacia kniha), ktoré tvorí vstupnú bránu do analýzy kvalitatívnych dát.

Prekvapujúco je finálna kapitola venovaná historickému vývoju poznávacích prostriedkov spoločenských vied, avšak je to možné pokladať za zámer autorov, aby neodradili čitateľa hneď na začiatku knihy.

V závere po prečítaní tejto učebnice mi ostáva konštatovať, že publikácia aspiruje na základnú literatúru metodológie výskumu v mnohých spoločenských odboroch a je cenným prínosom v českom aj slovenskom prostredí.

*Lucia Kočišová
Ústav experimentálnej psychológie
Centrum spoločenských
a psychologických vied, v. v. i.
Slovenská akadémia vied, Bratislava*

Leon Festinger, Henry Riecken, Stanley Schachter: *Když se proroctví nesplní: studie skupiny, která předpověděla konec světa*

Praha, Portál 2021, 294 s.

Nakladatelství Portál uvedlo na český knižní trh překlad kultovní knihy slavného amerického sociálního psychologa Leona Festingera. Kniha zprostředkovává místy až intimní sondou do života mileniálního ufologického hnutí Hledačů (v originále „The Seekers“), kteří očekávali „konec světa“ k datu 21. 12. 1954. Popis dynamiky celého společenství v posledních týdnech před předpovězeným „koncem světa“ je pak zasazen do teoretického rámce, který se snaží uchopit a systematizovat reakci skupiny na mileniální zklamání – tedy na fakt, že se k tomuto datu nic nestalo.

První kapitola je věnována pracovním teoriím, které se na historických příkladech snaží načrtnout vysvětlení, proč koncem světa nic nekončí, proč se po nenaplněném mileniálním očekávání mileniální společenství nerozpadne (Festingerův tým tento jev vysvětluje teorií kognitivní diso-

nance), co více, proč se mileniální skupiny začnou snažit po nevydařené předpovědi dokonce získávat nové členy (teorie zvýšené proselytizace).

Většina knihy je pak věnována detailnímu popisu celého hnutí před tímto „koncem světa“, a to z pozoruhodného drobného – poslední dny jsou líčeny téměř minutu po minutě, jelikož se badatelskému týmu podařilo do hnutí velmi efektivně infiltrovat. Celkem pět pozorovatelů proniklo několik týdnů před očekávaným kataklyzmatem do hnutí přes jeho dva klíčové členy – charismatickou vůdkyni celého hnutí Marian Keech a její „pravou ruku“ dr. Thomase Armstronga, a to v obou městech, kde se hnutí vyskytovalo.

Vzhledem k projevené míře důvěry, kterou pozorovatelé od členů skupiny požívali, předkládá kniha čtenáři v pěti klíčových kapitolách podrobný souhrn událostí od počátků Marianiny komunikace s mimozemšťany skrze metodu automatického psaní, která spadá do období před rokem 1950 (kap. 2) přes první zneklidňující zprávy o „konci světa“ v létě 1954 (kap. 3) až po poslední dramatické události prosincových dní (kap. 4), během nichž napětí a mileniální očekávání gradovaly (kap. 5), aby byly vzápětí vystřídány velkým zklamáním (kap. 6). Celým textem místy prosvítá až strhující dynamika celé skupiny, čtenáři je odhalena její vnitřní rozrůzněnost, mocenské tlaky i nesamozřejmost, procesualnost a nestálost klíčových prvků symbolického systému, se kterými společenství pracovalo. Čtenář také může v detailu sledovat a pochopit proměnlivost členské základny a motivace jednotlivých členů, strategie jednání v procesu mileniálního očekávání, potvrzování a zpracovávání nejistoty a improvizace, pochopení bolestně vnímaného odpadlictví, snahu najít řešení krize způsobené nenaplněným proroctvím atd.

Poslední dvě kapitoly shrnují následné osudy členů mileniálního společenství a krátce se vrací k teorii zvýšené proselytizace. Knihu uzavírá metodologický dově-